

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

**Актуальні проблеми
вітчизняної та всесвітньої
історії**

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного
університету

Випуск 28

*На пошану професора, ректора
Руслана Постоловського*

Рівне – 2016

УДК 94(477) + 94 (100)
ББК 63.3 (4Укр)
А 43

*Друкуються за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету,
протокол № 6 від 30 червня 2016 р.*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан – кандидат історичних наук, професор,
член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила – кандидат історичних наук, професор (м. Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій – кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Редакційна рада:

Киридон Алла – доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Кузіцькі Єжи – доктор хабілітований в галузі історії,
професор (м. Жешув, Республіка Польща)

Троян Сергій – доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Фісанов Володимир – доктор історичних наук, професор (м. Чернівці)

Шугасва Людмила – доктор філософських наук, професор (м. Рівне)

Члени редколегії:

Жилюк Сергій – доктор історичних наук, професор (м. Остріг)

Лоренс Беата – доктор хабілітований в галузі історії,
професор (м. Жешув, Республіка Польща)

Соммер Ханна – доктор гуманітарних наук в галузі соціології,
професор (м. Жешув, Республіка Польща)

Степанков Валерій – доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський)

Стоколос Надія – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Чухліб Тарас – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (м. Київ)

Швецова-Водка Галина – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Шеретюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії:

Рівненський державний гуманітарний університет. Збірник наукових праць. Випуск 28. –
Рівне: О. Зень, 2016. – 487 с.

ISBN 978-617-601-159-0

*Згідно наказу Міністерства освіти і науки України «Про державну реєстрацію
періодичних видань» часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії»
визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (наказ № 820 від 11.07.2016 р.)*

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Пластова, 31,
історико-соціологічний факультет РДГУ,
isf_rdgu@ukr.net
<http://isf.rv.ua/>

ISBN 978-617-601-159-0

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2016

16. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. – Т. 1. 1939-1953. – К.: Наукова думка, 1995. – 748 с.
17. Кульчицький С. Проміжний звіт робочої групи для підготовки історичного висновку про діяльність ОУН-УПА. Історичний висновок про діяльність ОУН-УПА (попередній варіант) / НАН України. Інститут історії України. – Київ, 2000. – 38 с.
18. Литвин М. Документи Армії Крайової про військово-політичне протистояння на заході України у роки Другої світової війни // Україна в минулому. – Вип. VII. – К.-Львів, 1995. – С. 129-142.

УДК 94(477.8)«1939/1940»

В.Півоварчук

ВПЛИВ РАДЯНІЗАЦІЇ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ НА ЖИТТЄВИЙ РІВЕНЬ НАСЕЛЕННЯ (1939-1940 рр.)

У статті здійснено аналіз особливостей соціальної політики радянської влади. Розкрито вплив радянзації західноукраїнських земель на життєвий рівень населення (1939-1940 рр.). Доведено, що прикладом позитивного впливу можна вважати розв'язання такої болісної проблеми як безробіття, надання частині робітничих сімей житла, залучення населення до користування здобутками радянської системи охорони здоров'я та соціального забезпечення. Разом з тим, господарська політика нової влади зумовила порушення балансу в західноукраїнській економіці. Централізовані соціалістичне виробництво та сфера обслуговування не могли встигнути за повсякденними потребами населення, тому рівень постачання, обслуговування та їх якість стояли на вкрай низькому рівні. Руїнування традиційної інфраструктури західноукраїнського суспільства, основу якої складала економічно незалежні кооперативи, зумовило розбалансування споживчого ринку та падіння життєвого рівня населення.

Ключові слова: радянська, західноукраїнські землі, рівень життя населення, соціально-економічні реформи.

В статтє проведен анализ особенностей социальной политики советской власти. Раскрыто влияние советизации западноукраинских земель на жизненный уровень населения (1939-

1941 гг.). Доказано, что примером положительного влияния можно считать решение такой болезненной проблемы как безработица, предоставление части рабочих семей жилья, привлечение населения к пользованию достижениями советской системы здравоохранения и социального обеспечения. Вместе с тем, хозяйственная политика новой власти обусловила нарушение баланса в западноукраинской экономике. Централизованное социалистическое производство и сфера обслуживания не могли угнаться за повседневными потребностями населения, поэтому уровень поставок, обслуживания и их качество стояли на крайне низком уровне. Разрушение традиционной инфраструктуры западноукраинского общества, основу которой составляли экономически независимые кооперативы, обусловило разбалансировку потребительского рынка и падение жизненного уровня населения.

Ключевые слова: советизация, западноукраинские земли, уровень жизни населения, социально-экономические реформы.

The process, which is defined as «Sovietization», covered all sectors of life of Western Ukraine society and influenced on the changes in living standards. For a long time the official Soviet historiography interpreted its meaning only in a positive sense, distorting historical consciousness and adversely affecting on ascertaining of this important issue of the past of Ukrainian people. Reproducing a true picture of historical past of western regions of Ukraine makes it possible to eliminate gaps in coverage of events on the verge of 1930–1940th.

The purpose of the article is to study the impact of Sovietization on the living standards of the population in Western Ukraine regions (1939-1940).

The article deals with the analysis of the characteristics of social policy of Soviet government. The influence of Sovietization of Western Ukraine lands on the living standards of the population (1939-1940) is exposed. The policy of the Bolshevik regime in agriculture, industry and other areas of economy of Western Ukraine society caused significant changes in the way of life and living standards of local people, which had, as is shown by numerous sources, ambiguous and contradictory character. It is proved that an example of the positive impact was solving such important problem as unemployment, housing provision of the part of workers' families, attracting people to use the achievements of Soviet health care system and social welfare. However, the economic policy of the new government led to imbalance in Western Ukraine economy. After the ousting the small

producer and private service sector from Western Ukraine market Bolshevik regime couldn't solve many problems of life. Centralized socialist production and service sector couldn't keep up with the daily needs of people, so the level of supply, quality of service was extremely low. The destruction of traditional infrastructure of Western Ukraine society, the foundation of which were economically independent cooperatives, led to the consumer market imbalance and falling of living standards.

Key words: *Sovietization, Western Ukraine lands, living standards, social and economic reforms.*

Процес, який визначають терміном «радянізація» охоплював усі сфери життя західноукраїнського суспільства та впливав на зміну життєвого рівня населення. Тривалий час офіційна радянська історіографія потрактовувала його зміст лише у позитивному аспекті, спотворюючи історичну свідомість і згубно позначаючись на висвітленні цієї важливої проблеми минулого українського народу. Відтворення правдивої картини історичного минулого західних регіонів України дає можливість усунути прогалини у висвітленні подій на межі 30-40-х років ХХ ст.

Окремі аспекти суспільно-політичного, соціально-економічного та культурно-освітнього життя Західних областей України досліджували такі українські науковці: С.Білокінь, В.Гриневич, В.Макарчук, О.Гуменюк, Т.Гуменюк, В.Ковалюк, В.Ковалик, С.Кондратюк, І.Лукачівський, Й.Надольський, С.Яким та інші. Однак, і надалі існує необхідність ґрунтовної та об'єктивної розробки проблеми впливу радянізації західноукраїнських земель на життєвий рівень населення.

Метою статті є дослідження впливу процесу радянізації на життєвий рівень населення західноукраїнських областей (1939-1940 рр.).

Політика більшовицького режиму у сільському господарстві, промисловості та інших сферах господарського життя західноукраїнського суспільства зумовлювала значні зміни в побуті та у життєвому рівні місцевого населення, що носили, як показують численні джерела, неоднозначний та суперечливий характер. До позитивних сторін цього процесу варто, у першу чергу, віднести швидке розв'язання такої болісної проблеми, якою для регіону впродовж тривалого часу панування II Речі Посполитої залишалося

безробіття. Згідно з оприлюдненими статистичними даними на початку 1939 року в Західній Україні нараховувалося близько 137 тис. безробітних [22, с. 57]. Тільки на Львівщині їх було майже 43 тис. осіб, в тому числі 37 тис. безробітних робітників і 6 тис. безробітних представників розумової праці [11, с. 41]. У Станіславі не мали роботи 2300 жителів міста [22, с. 57].

За період радянської влади проблема безробіття вирішувалася різними шляхами: введенням в дію законсервованих підприємств, реконструкцією старих та будівництвом нових промислових об'єктів, а також запровадженням двозмінної, а подекуди – й тризмінної роботи. Сюди також: слід віднести штучне роздування штатів на підприємствах, скерування значної кількості безробітних для працевлаштування в інші райони СРСР, насамперед у Донбас та Сибір. Таким чином, впродовж досить короткого відрізка часу (з кінця вересня 1939 по лютий 1940 року) понад 120 тис. безробітних регіону дістали роботу, в тому числі у Ровенській та Волинській областях відповідно 19 тис. і 15 тис. осіб [11, с. 187].

З 42 тис. зареєстрованих безробітних Львова до початку квітня 1940 року роботу отримали практично всі: з них 25 тис. осіб – на місцевих підприємствах, 13,4 тис. були скеровані у Донбас, а майже 2,2 тис. – в інші області СРСР. Аналогічне скерування отримали й 4,5 тис. безробітних міста Тернополя [22, с. 58].

Вищезгаданий спосіб розв'язання проблеми безробіття зустрічав, звичайно, здивування у місцевого населення. Проте, як згадують очевидці подій того періоду, на прохання дозволити працювати за фахом у західноукраїнському регіоні досить часто уповноважені партійно-державних органів відповідали: «...не розмірковувати! Профспілка знає, куди кого послати!» [20, с. 99].

Подібним способом більшовицький режим розв'язував й проблему біженців, які опинилися на території краю внаслідок німецько-польської війни і які за рішенням місцевих властей підлягали негайній реєстрації. Всього цих шукачів порядку, за даними радянських органів внутрішніх справ, нараховувалося 24,7 тис. сімей або майже 67 тис. осіб, в тому числі у Волинській області 12 тис., у Ровенській – 2 тис. осіб [21, с. 20.] (за іншими даними – понад 4 тис. осіб [5, арк. 1-1].

Спрямовані вглиб СРСР і зіткнувшись із справжньою картиною радянської дійсності, біженці, як і багато безробітних «західняків», що прибули туди, швидко розчарувалися у принадах соціалістичного способу життя та відверто висловлювали незадоволення суспільно-політичним ладом Радянського Союзу. Це констатували органи внутрішніх справ УРСР, підкреслюючи при цьому, що в результаті такої активної антирадянської роботи «...багато з прибулих біженців і безробітних самовільно залишають роботу на шахтах і підприємствах, кочують з області в область, порушують клопотання про виїзд назад на батьківщину, а у більшості випадків – на територію Польщі, зайняту німцями [11, с. 87].

Для вилучення цього «неблагонадійного елемента» з життя західноукраїнського суспільства тоталітарний режим вдався до застосування репресивних заходів. Починаючи з весни 1940 року, проти багатьох біженців були висунуті звинувачення у нібито незаконному переході кордону. Внаслідок цього значна кількість біженців виявилася заарештованою, звинуваченою у шпигунстві і засудженою.

У червні 1940 року в центральні райони Радянського Союзу з Західної України вивезено біженців із Центральної та Західної Польщі (значну частину із зрозумілих причин у цій групі становили євреї) під приводом того, що вони не погодилися прийняти радянське громадянство. У секретній доповіді, Наркомату внутрішніх справ УРСР від 3 липня 1940 року вказувалося, що загалом із західних областей України було виселено 37532 сім'ї біженців, які налічували 83207 осіб, а також 19476 так званих осіб-одиначок [14, с. 104].

Таким чином, забезпечення роботою значною кількості безробітних регіону, а також на початковому етапі й біженців, що прибули сюди внаслідок складних умов воєнного часу, дозволило десяткам тисяч громадян дещо покращити умови свого існування. Одночасно насильницький спосіб розв'язання проблеми безробіття, а особливо необґрунтовані брутальні репресії проти біженців – все це викликало неоднозначне сприйняття заходів радянської влади.

Суперечливим виявився і вплив на життєвий рівень частини громадян Західної України такого елемента політики сталінської

тоталітарної держави, як вирішення житлового питання. З одного боку, прикриваючись лозунгом соціальної справедливості та констатуючи відповідно до цього відсутність належних житлових умов, насамперед у робітництва, яке мало стати його соціальною опорою, більшовицький режим за рахунок націоналізації житла зміг забезпечити квартирами певну кількість представників цієї категорії населення. У Волинській області їх отримали майже 1200 робітничих сімей, у містах Бориславі та Дрогобичі – відповідно 1500 та понад 1600 сімей робітників [11, с. 208]. У Львові міська рада до середини травня 1940 року надала робітникам і службовцям близько 12 тис. квартир [19, с. 95-96].

Радянська влада асигнувала також певні кошти на будівництво нових житлових будинків. Однак слід при цьому зауважити, що воно велося у досить незначних масштабах і практично повністю у містах, залишаючи поза своєю увагою сільську місцевість. Квартирна плата була встановлена відповідно до існуючих в усьому Радянському Союзі норм і відзначалася помітно меншими розмірами, ніж в умовах міжвоєнної Польщі. З іншого боку, виділення житла для так званих «неімущих» верств населення супроводжувалося значними зловживаннями і навіть правопорушеннями, що їх не могли замовчувати місцеві органи влади. Наприклад, у постанові Рівненської міської Ради від 25 січня 1940 року підкреслювалося, що «...по місту Рівне мають місце випадки, коли окремі службові та неслужбові особи різних відомств та організацій, без належних на те уповноважень міськжитловідділу і навіть без відому кербудів та домовласників відвідують квартири пожилців та провадять незаконні ущільнення, переселення та заселення житлової площі, застосовуючи при цьому загрожуючі заходи впливу...» [6, арк. 6].

На тлі певних позитивних змін у соціально-побутовій сфері різко контрастувала незадовільна ситуація, що склалася у галузі торгівлі. Практично впродовж всього часу перебування на західноукраїнських землях на початку Другої світової війни більшовицького режиму місцеве населення відчувало серйозну нестачу тих чи інших товарів. Річ у тім, що відразу ж після приходу сюди частин Червоної Армії та представників нового режиму з прилавків крамниць зникли майже всі найнеобхідніші

для життя речі. Адже, як свідчать численні джерела, військові та цивільні особи, які прибули із східних областей України та з інших регіонів СРСР, де спостерігалася хронічна нестача практично усіх предметів широкого соціально-побутового вжитку, купували все, що потрапляло під руку, будучи враженими багатством товарів у місцевих крамницях [13, с. 32].

Очевидці подій того періоду згадують, що радянські командири, урядовці та різні службовці, а то й рядові бійці бігали по магазинах і користуючись тим, що платня їм була видана на декілька місяців наперед, а співвідношення між радянським карбованцем і польським злотим виявилось штучно завищеним (1 карбованець дорівнював 1 злотому), «звільняли» місцевий край від різного краму – насамперед взуття, одягу, галантерейних виробів, продовольчих товарів та інше [21, с. 98].

Вищезгадані явища привели до того, що наприкінці осені 1939 року з прилавків крамниць зникли майже усі товари; особливо важко було придбати такі необхідні для повсякденного вжитку речі, як сіль, сірники, гас [12, с. 463]. Взимку 1940 року різко погіршилося постачання населення, насамперед міського, хлібом та іншими сільськогосподарськими продуктами [2, арк. 25].

Глибинні причини такого стану справ полягали не тільки в тому, що за короткий період були швидко розкуплені практично всі товари. Річ у тім, що під час націоналізації торговельних об'єктів поруч із крупними у державну власність передавалися і дрібні крамниці. Таким чином, скорочувалася приватна торговельна мережа, а державна й кооперативна торгівля, що розгортала свою діяльність, на той час не могла та й не змогла надалі повністю забезпечити потреби населення. Адже відбувалася значна структурна перебудова промисловості та сільського господарства, що також зумовила нестачу найнеобхідніших продовольчих товарів. Новостворені колгоспи виявилися досить слабкими. Селянин-одноосібник постачав ринок все меншою й меншою кількістю продукції, так як він обкладався великими натуральними та грошовими податками, зобов'язаннями, що йшли у фонд держави та вивозилися на схід. Не варто забувати й того, що ситуацію погіршувало відсторонення від торгівлі справжніх спеціалістів цієї справи, які

потрапили в розряд «українських буржуазних націоналістів» і незабаром були репресовані.

Для стабілізації становища, налагодження торгівлі та забезпечення більш-менш задовільного постачання товарами населення тоталітарний режим спрямував у Західну Україну сотні вагонів з Радянського Союзу із взуттям, одягом, а також цукром, рибою, господарським милом та багатьма іншими товарами, яких якраз і бракувало в СРСР. Зокрема, уже в жовтні 1939 року до Луцька було відправлено 1200 тонн солі, 300 тонн гасу, 4 вагони махорки [19, с. 230].

У середині 1940 року до Львова було завезено 2,5 тис. тонн цукру, 500 тонн масла та інших продовольчих товарів [19, с. 104]. Проте ці й подібні акції носили більше пропагандистський характер, ніж турботу про населення краю.

Ситуація в галузі торгівлі дещо покращилася у другій половині 1940 – на початку 1941 років. Проте основні проблеми тут так і не були вирішені. Життя показало, що державна монополія обертається не стільки здобутками, як великими втратами, тому що потреби населення західних областей України надалі задовольнялися досить слабо.

Констатувалися численні факти зловживань у торгівельній мережі, що викликало законне обурення місцевого населення. Так, у постановах Ровенського облвиконкому підкреслювалося, що багато державних і кооперативних торгівельних організацій нерідко продавали споживачам як навантаження до спиртних напоїв зіпсовану рибу, здійснювали у робочий час переоблік товарів у крамницях, через що торгівля на декілька днів припинялася. Внаслідок нечітко поставленого обліку та контролю фінансової діяльності споживчих кооперативів допущено 127 випадків розтрат на суму 156 тис. крб., з яких залишилось не стягнутими з винуватців понад 60 тис. крб. Систематичними були факти приховування краму, обважування та обмірювання покупців, т.п. [9, арк. 393-394].

Про необхідність поліпшення керівництва державною торгівлею та споживчою кооперацією в західних областях України говорилося на листопадовому (1940 року) пленумі ЦК КП(б)У [16, с. 954].

Проте на місцях партійно-державне керівництво нерідко використовувало торгівлю не для забезпечення чіткого та усестороннього постачання товарами, а для задоволення своїх особистих інтересів. Були відкриті магазини закритого типу, де для нього вільно і за заниженими цінами продавалися дефіцитні товари. Почали функціонувати такі ж їдальні, в яких для радянських урядовців видавалися безкоштовні сніданки, обіди та вечері. Секретарі райкомів та голови райвиконкомів, а також їх дружини, залякуючи виключенням із партії, примушували завідуючих базами відпускати їм товари підвищеного попиту, причому досить часто без будь-якої оплати [3, арк. 1-3].

Політика сталінського тоталітарного режиму у торгівельній сфері Західної України сприймалася негативно місцевим населенням і значною мірою викликала сумніви щодо спроможності влади надалі реалізувати проголошені нею гасла.

Значно виграшною для більшовицького режиму в очах і в повсякденному житті західноукраїнського суспільства була його політика щодо охорони здоров'я. Місцевих жителів вразило запровадження безкоштовного медичного обслуговування, яке воно почало використовувати в досить широкому обсязі, а також інших соціальних заходів, наприклад, безкоштовних дитячих садків і ясел, пенсійного забезпечення та інше. Багатьом категоріям населення стали доступними путівки в санаторії та будинки відпочинку. За офіційними радянським даними, у червні 1940 року тільки у Львові їх було закуплено більш як на 1,5 млн. крб. [15, с. 241].

На території Західної України за кошти радянської влади утримувалося 47,3 тис. осіб, які втратили працездатність на підприємствах міжвоєнної Польщі. Організовано також 67 будинків інвалідів, де перебувало майже 3,6 тис. дорослих та 150 дітей [11, с. 265].

Налагоджувалося пенсійне забезпечення населення, для потреб якого у 1940 році тільки у місті Рівне було виділено майже 390 тис. крб. [17, с. 17].

Поруч з позитивними сторонами більшовицької системи охорони здоров'я та соціального забезпечення населення регіону зіткнулося у цій сфері й із низкою негативних явищ, що призвели

до зниження авторитету нової влади. Зустрічалися факти грубого поводження медичного персоналу з хворими, антисанітарія у медичних закладах, незадовільного утримання дітей в дитячих будинках через брак відповідних кадрів, неналежного продовольчого постачання, поширення інфекційних захворювань та інше [10, арк. 2,18].

У галузі пенсійного забезпечення типовим явищем були зволікання при розгляді заяв та оформленні матеріалів на пенсії. Самі пенсійні справи часто оформлялися досить незадовільно, що породжувало справедливі нарікання населення, тому що негативно відбивалося на їх матеріальному становищі [7, арк. 109].

Помітний вплив на добробут західноукраїнського суспільства, насамперед його міських представників, мали зміни, що сталися у комунальному господарстві впродовж кінця 1939 – першої половини 1941 років. За цей період були знижені ціни на газ, зменшено платню за користування електроенергією, за проїзд міським транспортом. Значна увага надавалася впорядкуванню міст, містечок, сільських населених пунктів, підтриманню в них належної чистоти та порядку. Як уже згадувалося вище, відбувалося озеленення вулиць, площ та інших частин міст і сіл. Так, незабаром почало проявлятися зневажливе ставлення до насаджень. Наприклад, у доповіді інструктора міськради міста Рівне від 15 квітня 1940 року констатовалося, що озеленення та впорядкування міста знаходиться в жалюгідному стані: сквери досить забруднені, травники виявилися повністю затоптаними, насадження у парках знову запущені, навіть частково знищені [7, арк. 109].

Аналогічною виявилася картина у містечку Буськ та в ряді інших населених пунктах Львівщини [4, арк. 28]. Ці та інші недоліки, зокрема незадовільний стан міст згаданих вище областей стали навіть предметом обговорення партійно-державного керівництва республіки у листопаді 1940 року [19, с. 116].

Намагаючись приховати свою безпорадність у підтриманні належної санітарної чистоти низки населених пунктів і перекласти вину за такий стан справ на інших, виконавчі органи більшовицької влади та відповідальні за це її урядовці нерідко прагнули здійснювати санітарну очистку міст і сіл за рахунок

зусиль колишніх власників будинків або діляниць, що до них прилягали. Тому широкого розповсюдження в усіх без винятку західних областях України набула практика накладання штрафів за антисанітарний стан подвір'я чи частини вулиці, що накладався на колишніх приватних власників. Це знову викликало зливу скарг місцевих жителів до органів нової влади і породжувало у перших сумніви щодо щирості проголошених нею обіцянок [7, арк. 7-8, 86-86 зв.].

Таким чином, економічні перетворення сталінської тоталітарної держави в західних областях України здійснювали відчутний вплив на життєвий рівень місцевого населення. Позитивним можна вважати розв'язання такої болісної проблеми як безробіття, надання частині робітничих сімей житла, залучення населення до користування здобутками радянської системи охорони здоров'я та соціального забезпечення. Разом з тим господарська політика нової влади зумовила порушення балансу в західноукраїнській економіці. Після витіснення із західноукраїнського ринку дрібного виробника, приватної сфери обслуговування більшовицькому режимові так і не вдалося вирішити проблему побуту. Централізовані соціалістичне виробництво та сфера обслуговування не могли встигнути за повсякденними потребами населення, тому рівень постачання, обслуговування їх якості стояли на вкрай низькому рівні. Руйнування традиційної інфраструктури західноукраїнського суспільства, основу якої складала економічно незалежні кооперативи, зумовило розбалансування споживчого ринку та падіння життєвого рівня населення.

Джерела та література

1. Архів Управління Служби безпеки України у Волинській області. – Спр. 1901-фп. – Арк. 63.
2. Державний архів Волинської області (ДАВО). – Ф. Р-6. – Оп. 9. – Спр. 9. – Арк. 25.
3. ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 3. – Спр. 32. – Арк. 1–3.
4. Державний архів Львівської області. – Ф. Р-221. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 28.
5. Державний архів Рівненської області (ДАРО). Ф. Р-106. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 1–1зв.

6. ДАРО. – Ф. Р-122. – Оп. 1. – Сир. 6. – Арк. 6.
7. ДАРО. – Ф. Р-122. – Оп. 1. – Спр.39. – Арк. 109.
8. ДАРО. – Ф. Р-122. – Оп. 1. – Спр.3. – Арк. 7–8, 86–86.
9. ДАРО. – Ф. Р-204. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 393–394.
10. ДАРО. – Ф. Р-204. – Оп. 1. – Спр.17. – Арк. 2,18.
11. Варецький В.Л. Соціалістичні перетворення в західних областях УРСР в довоєнний період / В.Л. Варецький. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 321 с.
12. Влох М. Винники, Звенигород, Унів та довкільні села: історично-мемуарний збірник / М.Влох. – Чикаго: Вид-во М. Влоха, 1970. – 528 с.
13. Данилюк В.О. Вірити занадто боляче... Волинь: хроніка подій 1939-1944 років. Художньо-документальна повість / В.О. Данилюк. – Луцьк: Ініціал, 1995. – 116 с.
14. Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. Т. 1. 1939-1945. – Львів: Ін-тут українознавства ім. І. Крип'якевича, 1996. – 751 с.
15. Історія Львова. (Ред. колегія Секретарюк В.В. (відп. редактор) та інші). – К.: Наукова думка, 1984. – 414 с.
16. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їзрів, конференцій і пленумів ЦК. В 2 т. – К.: Політвидав України, 1976-1977. – Т. 1. 1918-1941. – К., 1976. – 1007 с.
17. Луценко В.І. Ровно-700: Соціально-економічний нарис / В.І. Луценко, В.Т. Кобись, Г.Й. Шенгера. – Львів: Каменярь, 1983. – 73 с.
18. Луцьку 900 років, 1085-1985: Збірник документів і матеріалів. – К.: Наукова думка, 1985. – 303 с.
19. Радянський Львів. 1939-1955. Документи і матеріали. Ред. колегія: М.К. Івасюта, В.Я. Пашенко, Г.С. Сизоненко. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1956. – 707 с.
20. Рівенський І. Як совіти вміють обминути, нагнати страху і заволодіти містом (Польщу замінив новий окупант зі сходу) / І.Рівенський // Літопис Волині. Ч. 6. – Вінніпег: ін-тут дослідів Волині, 1962. – С. 98–100.
21. Рівненщина репресована, депортована, мордована 1939-1941. Матеріали громадських історико-правових слухань у Рівному 9 червня 1996 року. – Рівне: Азалия. – 1997. – 89 с.

22. Чернявський Ф.Ф. По пути социализма. Деятельность Коммунистической партии по укреплению руководящей роли рабочего класса при построении основ социализма в западных областях Украинской ССР. 1939-1950. / Ф.Ф. Чернявський. – Львов: Вища школа, 1978. – 239 с.

УДК 94(477.8)«1944/1953»

В.Старжець

ПРОПАГАНДИСТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ СЕРЕД ВЧИТЕЛЬСТВА ТА ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ (1944-1953 рр.)

У науковій статті на основі архівних документів та матеріалів, сучасної історіографії, проаналізовано пропагандистську діяльність українського націоналістичного підпілля в сфері освіти на теренах західних областей УРСР у післявоєнний період. Визначено основні методи та засоби проведення ідеологічного впливу ОУН і УПА на шкільну молодь, вчительство, висвітлена реакція радянського керівництва на діяльність національних сил в сфері освіти. Обґрунтовано, що пропагандистська діяльність повстанців у Західній Україні спочатку мала підтримку і розуміння з боку місцевого населення.

Ключові слова: освіта, школа, ОУН, УПА, радянська влада, ідеологія, пропаганда, західні області УРСР.

В научной статье на основе архивных документов и материалов, современной историографии, проанализировано пропагандистскую деятельность украинского националистического подполья в сфере образования на территории западных областей УССР в послевоенный период. Определены основные методы и средства проведения идеологического влияния ОУН и УПА на школьную молодежь, учительство, освещена реакция советского руководства на деятельность национальных сил в сфере образования. Обосновано, что пропагандистская деятельность повстанцев в Западной Украине сначала имела поддержку и понимание со стороны местного населения.

Ключевые слова: образование, школа, ОУН, УПА, советская власть, идеология, пропаганда, западные области УССР.

З М І С Т

Смолій В.
НА ПОШАНУ РУСЛАНА ПОСТОЛОВСЬКОГО
(З НАГОДИ 65-РІЧЧЯ) 3

Савчук П.
НАУКОВА ШКОЛА ПРОФЕСОРА ПОСТОЛОВСЬКОГО:
НОВЕ БАЧЕННЯ 6

РОЗДІЛ 1 ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Шугаєва Л.
НАРОДНЕ БОГОСЛОВ'Я В КОНТЕКСТІ
РЕЛІГІЙНИХ ПРАКТИК ДУХОВНОГО
МІСТИЧНОГО ХРИСТІЯНСТВА В УКРАЇНІ 19

Прищеп О.
ГІМНАЗІЇ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ В
ОСВОЄННІ МІСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ДОВКІЛЛЯ
(ДРУГА ТРЕТИНА ХІХ СТ.) 27

Ткачук В.
ФОРМУВАННЯ КОЛЕКЦІЙ ДАВНІХ УКРАЇНСЬКИХ
АНТИМІНСІВ В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. 41

Добровичинська В.
ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ
РОМАНА МОГИЛЬНИЦЬКОГО (1902-1973 РР.):
МАЛОВІДОМІ ФАКТИ З ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ 60

Пальчевський Р.
УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІСТИЧНИЙ МОЛОДІЖНИЙ
РУХ В ЗАКАРПАТТІ (1918-1939 РР.) 68

Карпухіна Т. УКРАЇНА В ПЛАНАХ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ НА ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	80
Півоварчук В. ВПЛИВ РАДЯНІЗАЦІЇ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ НА ЖИТТЄВИЙ РІВЕНЬ НАСЕЛЕННЯ (1939-1940 РР.)	97
Старжець В. ПРОПАГАНДИСТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ СЕРЕД ВЧИТЕЛЬСТВА ТА ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ (1944-1953 РР.) ...	109
Дубей В. ФОРМУВАННЯ ДОГОВІРНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ ТА ЄС У ЦАРИНІ МІЖНАРОДНИХ АВТОМОБІЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ	120
Шамсутдинова-Лебедюк Т. МІЖКОНФЕСІЙНИЙ ДІАЛОГ ПРАВОСЛАВ'Я ТА ІСЛАМУ В УКРАЇНІ	132
Юзик В. ДАКТИЛОСКОПІЯ –ЦЕ ТОЧНА НАУКА, ЯКА НІКОЛИ НЕ ПОМИЛЯЄТЬСЯ	140
Bulyga I. NON-CONFESSIONAL RELIGIOSITY IN THE CONTEXT OF RELIGIOUS DEVELOPMENT OF VOLYN REGION	148
Кундеус О. ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	159
Любарець А. ВІДЗНАЧЕННЯ 9 ТРАВНЯ ЯК ДЗЕРКАЛО УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ (2005-2015)	176

РОЗДІЛ 2

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

- Гуменний В.
ОФІЦІЙНА ПРОПАГАНДА І СХІДНА ПОЛІТИКА
РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ I СТ. Н.Е.
(ЗА НУМІЗМАТИЧНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ) 190
- Жилюк С.
ВСЕЛЕНСЬКІ ПРАВОСЛАВНІ СОБОРИ:
СЕРЕДНЬОВІЧНА ЦЕРКОВНА ПОЛІТИКА
ТА ЇЇ ВІДЛУННЯ У ХХ СТ. 202
- Десятничук І.
РЕВОЛЮЦІЯ 1848 Р. В АВСТРІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ:
ПОЧАТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ЧЕСЬКО-НІМЕЦЬКОГО
КОНФЛІКТУ 214
- Івчик Н.
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В ПІВДЕННО-
ЗАХІДНОМУ КРАЮ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ДРУГОЇ
ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.: УКРАЇНСЬКИЙ РАКУРС 228
- Валюх Л.
РЕАКЦІЯ БРИТАНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ
НА ПОЧАТОК НІМЕЦЬКОЇ КОЛОНІАЛЬНОЇ
ЕКСПАНСІЇ В АФРИЦІ (1884-1888 РР.) 243
- Давидюк Р.
УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ В ПОЛЬЩІ:
ПРОБЛЕМИ СТАТУСУ ТА ЧИСЕЛЬНОСТІ 254
- Савчук Г.
(НЕ)ФОРМАЛІЗОВАНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА Т.Г. МАСАРИКА 266
- Синяк С.
КОМЕНДАНТСЬКИЙ, ІНСТРУКТОРСЬКИЙ ТА
ТРЕНЕРСЬКИЙ СКЛАД ПОЛЬСЬКИХ

ПАРАМІЛІТАРНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ВОЛИНІ
1921-1939 РР. 275

Пилипович Т.
УКРАЇНЦІ У СКЛАДІ АРМІЇ ГЕНЕРАЛА АНДЕРСА
В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ:
ШЛЯХИ ПОЯВИ ТА УЧАСТЬ У БОЙОВИХ ДІЯХ 292

Слесаренко А.
МІЖНАРОДНА ПІДТРИМКА І ЗВ'ЯЗКИ
ЗАРУБІЖНОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ ТА ЕМІГРАНТСЬКИХ
КІЛ З ДИСИДЕНТСЬКИМ РУХОМ ТА
НОНКОНФОРМІСТСЬКОЮ КУЛЬТУРОЮ В
ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ (1970-1980-ТІ РОКИ) 306

Гон М.
ОКАЗІАЛЬНИЙ І КОНВЕНЦІОНАЛЬНИЙ НАТОВПИ У
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ 317

Martynchuk I.
THE SLOVAK REPUBLIC AND NATO:
THE POLITICAL INCOMPATIBILITY OF 1993-1997 329

Опанасюк Т.
ОСОБЛИВОСТІ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ ТА
РЕЗУЛЬТАТИ ДРУГОГО ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО
ЦИКЛУ В РОСІЇ (1999-2000 РР.) 340

Michno J., Sommer H., Sommer H.
MŁODZIEŻ A BEZPIECZEŃSTWO SPOŁECZNE
W OKRESIE RÓŻNEJ NOWOCZESNOŚCI 353

РОЗДІЛ 3

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Прищепя Б.
ДОСЛІДЖЕННЯ ПЛАНУВАННЯ ФОРТИФІКАЦІЙНИХ
СПОРУД ОСТРОЗЬКОГО ЗАМКУ XVI-XVII СТ. 366

Басюк К.
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ХРИСТИЯНСЬКИХ МОНАСТИРІВ НА ВОЛИНІ В
1939-1964 РОКАХ 380

Березняк В.
ПОСИЛЕННЯ КОНСЕРВАТИВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ У
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ РІВНЕНЩИНИ В
ПЕРІОД «ЗАСТОЮ»: РЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТ 392

РОЗДІЛ 4

ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРИОГРАФІЇ

Плюта Н.
ПОЛІТИЧНА БОРОТЬБА У ФРАНЦІЇ З ПИТАНЬ
КОЛОНІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В АФРИЦІ КІНЕЦЬ ХІХ –
ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД
ПРОБЛЕМИ ЗАРУБІЖНИМИ ІСТОРИКАМИ 404

Михальчук Р.
ГОЛОКОСТ НА РІВНЕНЩИНІ:
ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ 422

Данильчук В.
ОСТАРБАЙТЕРИ З УКРАЇНИ:
ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМ
ВИВЕЗЕННЯ ТА РЕПАТРІАЦІЇ 439

Філіпчук І.
ФОРМУВАННЯ ІДЕЙ «ПРАЗЬКОЇ ВЕСНИ»:
ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ 458

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 478

ЗМІСТ 481

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Випуск 28

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **Валерій Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **Л.Федорук, В.Самсонюк**
Обкладинка – **Г.Волохов**

Підписано до друку 1.07.2016 р. Папір офсетний.
Гарнітура «Times New Roman».
Наклад 300. Обліково-видавничих аркушів 24,6.

Видавець О. Зень вул. Кн. Романа, 9/24, м. Рівне, 33022
0-362-24-45-09; 068-0250674
olegzen@ukr.net

Віддруковано засобами різнографічного друку
ПП Самборський І.О.
вул. Княгині Ольги, 8, м. Рівне, 33028

A43

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії :
Рівненський державний гуманітарний університет. Збірник наукових
праць. Випуск 28. – Рівне : О. Зень, 2016. – 487 с.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2016
УДК 94(477) + 94 (100)
ББК 63.3 (4Укр)